

PASKATOS NAUJAM VERSLUI NEVEIKTI „ŠEŠĖLYJE“

PRIEMONIŲ APŽVALGA, VERTINIMAS IR PASIŪLYMAI

Dokumentas parengtas 2018 m. lapkričio mėn.

LRVK Užduotis „Įvertinti naujas paskatas jaunam arba naujam verslui – startuoliams - neveikti „šešėlyje“ pasiremiant įrodymais grįsta praktika nedeklaruoto užimtumo mažinimo srityje“

LRV plane darbas: 4.3.1.

Laukiamas rezultatas: Vyriausybės šešėlinės ekonomikos mažinimui skirtoje komisijoje (LRV 2002-06-06 nutarimas Nr. 829) pritarta pateiktai išvadai ir siūlymui dėl paskatų įvedimo startuoliams mažinant nedeklaruoto užimtumo mastą. Siūlymai pateikti kaip pakankamas analitinis pagrindas teisės akto projektui parengti.

LRVK užsakymu analizę parengė Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (Mosta).

Rengiant šį dokumentą buvo konsultuotasi su privačiame sektoriuje dirbančiais mokesčių analitikais. Išskirtinė padėka skiriama Sauliui Bytautui (UAB „Inogama“) už pagalbą vertinant GPM susigrąžinimo priemonę.

Turinys

Santrauka.....	4
Trumpa „šešėlio“ Lietuvoje apžvalga.....	7
LRV struktūrinė reforma „šešėliui“ mažinti.....	8
Galimybė susigrąžinti iki 2,000 Eur per GPM už t.t. paslaugas.....	9
Vertinimas	10
Siūlymai	13
Išmokų įsidarbinus mokėjimo pratęsimas iki 12-os mėn.....	16
Vertinimas	16
Siūlymai	18
Gerovės tiltai	20
Užsienyje taikomos „gerovės tiltų“ programos.....	20
Lietuvoje taikoma „gerovės tiltų“ programa.....	22
Vertinimas	24
Siūlymai	26

Santrauka

Šioje analizėje vertinamos „šešėlinės“ ekonomikos mažinimui skirtos paskatų priemonės, apžvelgiamas jų poveikis priemonės įgyvendinusiame užsienio šalyse bei galimas pritaikymas Lietuvos kontekstui. Dokumente pateikiami siūlymai dėl naujų priemonių įvedimo bei įgyvendinamų priemonių tobulinimo.

Siūlomos naujos priemonės:

- Įdarbinimas vienadienėms paslaugoms per SMS

Lietuvos darbo apsaugos sistema atitinka Europos vidurkį nuolatinių darbuotojų stebėjimo atveju, tačiau laikino įdarbinimo atveju (pvz. įdarbinant sezoniniams darbams), sistema ženkliai griežtėja, stumdama darbuotojus trumpam laikui daugiausia įdarbinantį verslą į didesnę „šešėlį“. Vengrijoje 2010 m. įteisinta praktika įdarbinant vienadieniems darbams pasirašyti kontraktą ir sumokėti visus mokesčius SMS žinute. Darbdaviui suvedus savo ir darbuotojo kodus į SMS žinutę sistema automatiškai apdoroja su įdarbinimu susijusius dokumentus ir mokesčius, kas ženkliai sumažina su laikinu įdarbinimu susijusias administracines procedūras. Per mobilųjį operatorių darbdaviui nuskaitoma 1.75 - 3.5 Eur mokesčių už sezoninio (žemės ūkio ar turizmo) ar namų ūkio darbuotojo dieną. Vengrijoje per 17-a priemonės vertinimo mėnesių (2010 m. rugpjūtis – 2011 m. gruodis) šiuo būdu papildomai buvo užregistruota 12.5 mln. trumpalaikio darbo dienų (99.6 proc. įdarbinimų iki 5 d. d.), kas papildomai įnešė į biudžetą 28 mln. Eur.

- Galimybė atnaujinti nedarbo draudimo išmokos mokėjimą neribotą kiekį kartų

Vadovaujantis Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 11-u straipsniu, šia priemone (sustabdytos ar nutrauktos nedarbo draudimo išmokos mokėjimo atnaujinimu) asmuo gali pasinaudoti tik vieną kartą. Pakartotinai priemone pasinaudoti galima tik praėjus metams, t.y. ne mažiau kaip po 12-os mėnesių nuo pirmojo nutraukimo datos. Taigi, jei asmuo, gaunantis nedarbo išmoką, legaliai įsidarbina sezoniniam darbui, kad ir vienai dienai, kitąkart, neprarandant išmokų, jis galės įsidarbinti tik po metų. Šis apribojimas nemotyvuoja nedarbo išmokas gaunančius asmenis ieškoti trumpalaikio darbo legaliai. Siūlytina pakeisti Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 11-ojo straipsnio 3-ą punktą suteikiant galimybę asmenims atnaujinti nedarbo draudimo išmokos mokėjimą neribotą kiekį kartų, šitaip paskatinant nedarbo išmokas gaunančius asmenis trumpalaikiams/sezoniniams darbams įsidarbinti legaliai. Siūlomi pakeitimai išmokos dydžiui ar mokėjimo trukmei įtakos neturės.

- „Savarankiško užimtumo rėmimo“ priemonės praplėtimas

Užimtumo tarnybos taikoma „Savarankiško užimtumo rėmimo“ priemonė suteikia galimybę gauti vienkartinę išmoką darbo vietai susikurti ar prisitaikyti, tačiau priemonė nepopuliari, nes yra orientuota į gamybą, tuo tarpu kai dauguma naujų verslų – paslaugos. Siūloma priemonės taikymą įgyvendinti apribojant (vienetų prasme) paramą gamybai, tuo pačiu paskirstant daugiau paramos paslaugų sferai, įskaitant darbo

užmokesčio elementą. Atlikus pakeitimus priemonė atliktų „gerovės tilto“ vaidmenį iš nedarbo į nuolatinį darbą. Atsižvelgiant į kitų šalių praktiką rekomenduojama pereiti nuo vienkartinės subsidijos link išmokų už progresą dalimis.

Siūlymai dėl įgyvendinamų priemonių tobulinimo:

Vertintos dvi įgyvendinamos priemonės (GPM susigrąžinimas pirkus t.t. paslaugas ir išmokų įsidarbinus pratęsimas) bei viena svarstoma įgyvendinti priemonė („gerovės tiltai“)

- GPM susigrąžinimas pirkus t.t. paslaugas

Nuo 2020 m. gegužės gyventojams, pateikusiems gyventojų pajamų mokesčio (GPM) deklaracijas, bus grąžinama dalis išlaidų (iki 2,000 Eur), išleistų per 2019 m. pirkus vaikų (iki 18 metų) priežiūros, būsto remonto ar autoremontu paslaugas iš savo veiklą įregistravusių paslaugų teikėjų.

Vertinimas: Priemonė (čekių/vaučeriu pavidalu) plačiai taikoma daugelyje Europos šalių ir yra vertinama kaip santykinai brangus, tačiau efektyvus metodas sumažinti neapskaitomų darbų kiekį pažeidžiamiausiose grupėse darbo rinkoje. Rizika: pakilusi paslaugų kaina, papildoma administracinė našta paslaugų teikėjui ir pirkėjui, ilgas laukimas, bei menkas pritaikymas mažavertėms paslaugoms.

Siūlymai: Įgyvendinant priemonę užtikrinti jos patrauklumą per administracinės naštos sumažinimą, pagalbą formalizuotis, praplečiant namų ūkių paslaugų ratą ir pritaikomumą trumpalaikiams/ sezoniniams darbams.

- Išmokų įsidarbinus pratęsimas nuo 6-ųjų iki 12-os mėn.

Priemonėje siūloma prailginti laikotarpį, kuriam galima sustabdyti nedarbo išmokos mokėjimą, siekiant paskatinti jas gaunančius asmenis įsidarbinti nerizikuojant prarasti išmokas.

Vertinimas: Nėra galimybės atlikti priemonės vertinimo dėl Sodros kaupiamų duomenų trūkumo.

Siūlymai: Kaupti duomenis asmens lygmeniu apie nedarbo išmokas ir jų sustabdymą, bei pakeisti Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 11-ąjį straipsnį suteikiant galimybę asmenims atnaujinti nedarbo draudimo išmokų mokėjimą daugiau nei vieną kartą.

- „Gerovės tiltai“

Nedarbo išmokas gaunantys asmenys nėra linkę formalizuoti savo veiklos dėl noro gauti ir išmokas ir pajamas už darbą, todėl jiems yra patraukliau dirbti „šešėlyje“ neprarandant išmokų. „Gerovės tiltų“ paskatos esmė – suteikti galimybę nedarbo išmokas gaunantiems asmenims, sukūrusiems verslą ar teikiantiems paslaugas individualiai, vienu metu gauti ir pajamas iš veiklos, ir nedarbo išmokas. Vokietijoje „gerovės tiltų“ priemonė yra plačiai taikoma kaip būdas mažinti „šešėlinį“ darbą. Jungtinėje Karalystėje ši

programa labiau orientuota į verslumo ugdymą - išmokų gavėjai privalo lankyti intensyvius kursus apie verslo kūrimą.

Vertinimas: Šiuo metu pagal Nedarbo socialinio draudimo įstatymą Lietuvoje asmuo negali gauti ir nedarbo išmokos ir atlyginimo. Kaip „gerovės tiltų“ analogas vertinta Lietuvoje Užimtumo tarnybos taikoma „Savarankiško užimtumo rėmimo“ priemonė.

Trumpa „šešėlio“ Lietuvoje apžvalga

2015 m. duomenimis, Lietuvos „šešėlinė“ ekonomika sudaro 25,8 proc. nuo BVP ir tai yra vienas iš didžiausių rodiklių ES.¹ Tiek pagal reiškinio paplitimą, tiek pagal mastą, rizikingiausia mokesčių mokėtojų grupe Lietuvoje išlieka smulkiu verslu ar individualia veikla užsiimančios asmenys² (nors didelių įmonių rizika – nedaug mažesnė).³ Šešėlis labiausiai paplitęs sandoriuose tarp namų ūkio ir fizinio ar juridinio asmens.⁴

Lietuvos darbo apsaugos sistema atitinka Europos vidurkį nuolatinių darbuotojų stebėjimo atveju, tačiau laikino įdarbinimo atveju (pvz. įdarbinant sezoniniams darbams), sistema ženkliai griežtėja, stumdama darbuotojus trumpam laikui daugiausia įdarbinantį verslą į didesnį „šešėlį“.¹

Vertinime startuoliai suprantami, kaip visi neseniai įsteigti verslai, išeinant už tradicinio startuolio, kaip didelį ir inovacijomis grįstą verslo plėtros potencialą turinčios mažos arba vidutinės įmonės (MVĮ), apibrėžimo ribų. Toliau vertinime jie bus vadinami „naujas verslas“ ir apims šiuo metu nedirbančių asmenų kuriamus, bei jau veikiančius visų formų naujus verslus.

Siekiant didžiausio efekto naujuose versluose rekomenduotina intervencijas koncentruoti į:

Tikslinę grupę – smulkų verslą ar individualia veikla užsiimančius asmenis (ypač statybų ir paslaugų sektoriuose ir/ar teikiančius paslaugas namų ūkiams)

Intervencijos tikslą – legalaus įdarbinimo bei pilnos darbuotojo kuriamos vertės apskaitymo skatinimą (ypač įdarbinant laikinai)

¹ EK ir EBPO 2015 m. parengta apžvalga „Policy Brief on Informal Entrepreneurship“
<http://www.oecd.org/els/emp/oecdindicatorsofemploymentprotection.htm>

² Valstybinės mokesčių inspekcijos užsakymu 2017 m. gruodžio mėn. UAB „Spinter tyrimai“ atliktas „Mokesčių mokėtojų sąmoningumo ir šešėlinės ekonomikos lygio vertinimo tyrimas“

³ SSE Riga tyrimas, 2015 m. ataskaita

⁴ Baltic Journal of Economics, 2016; C.C. Williams, I.A. Horodnic, “Tackling the undeclared economy in the European Union: an evaluation of the tax morale approach”.

LRV struktūrinė reforma „šešėliui“ mažinti

Siekiant proveržio „šešėlinės“ ekonomikos mažinime Lietuvoje 2018 m. balandžio mėn. šalia kitų struktūrinių reformų LRV pristatė ir planus kovai su „šešėliu“.⁵ „Šešėlinės“ ekonomikos mažinimo planus sudaro du darbai – naujų paskatų „šešėliui“ sumažinti įvedimas, bei mokesčių sumokėjimo ir atsakomybės užtikrinimo priemonių sukūrimas. Šioje analizėje vertinamos dvi į LRV struktūrinę reformą įtrauktos „šešėlio“ mažinimo paskatos ir viena svarstoma įtraukti paskata.

Vertinamos dvi LRV struktūrinėse reformose siūlomos „šešėlio“ mažinimo paskatos:

- Galimybė susimažinti savo apmokestinamąsias pajamas ir susigrąžinti dalį sumokėto GPM 2019 m. gyventojų patirtoms išlaidoms už įsigytas automobilių, būsto remonto ir vaikų priežiūros paslaugas
- Išmokų įsidarbinus mokėjimo pratęsimas iki 12 mėn.

Vertinama viena svarstoma siūlyti paskata:

- „Gerovės tiltas“ – paskata ir pagalba nedarbo išmokas gaunantiems asmenims kurti naują verslą.

Analizėje pristatomos į reformą įtrauktos ar svarstomos įtraukti priemonės, apžvelgiamas jų poveikis jas taikiusiose užsienio šalyse bei galimas pritaikymas Lietuvos kontekstui.

⁵ <http://lrv.lt/uploads/main/documents/files/LRV%206%20strukt%C5%ABrin%C4%97s%20reformos%20Lietuvai.pdf>

Galimybė susigrąžinti iki 2,000 Eur per GPM už t.t. paslaugas

Nuo 2020 m. gegužės gyventojams, pateikusiems gyventojų pajamų mokesčio (GPM) deklaracijas, bus gražinama dalis pinigų (**iki 2,000 Eur**), išleistų per 2019 m. pirkus vaikų (iki 18 metų) priežiūros, būsto remonto ar autoremonto paslaugas (GPM įstatymo pakeitimo projektas).⁶ Priemonė taikoma tik paslaugoms, pirktoms iš savo veiklą įregistravusio paslaugų teikėjo – tiek iš įregistruotos įmonės, tiek iš individualaus asmens, teikiančio paslaugas pagal verslo liudijimą ar individualios veiklos pažymą. Priemonės tikslas – sumažinti „šešėlinę“ ekonomiką sektoriuose, kuriuose neformalus paslaugų pirkimas didžiausias (namų ūkių paslaugos) taip paskatinant užsiregistruoti naujus verslus šiame sektoriuje ir rezultate padidinant PVM, „Sodros“ ir kitų mokesčių įplaukas. Priemonei valstybės biudžete planuojama numatyti 15 mln. Eur išlaidų, ja pasinaudoti galėtų daugiau nei 7,500 paslaugų pirkėjų.

Per Mano VMI sritį, tiesiogiai padalinyje ar siunčiant paštu bus galima pateikti užpildytą formą atgauti GPM savo apskrities VMI. Pajamų mokesčio deklaracijos GPM308 ir FR0531 teikiamos mokestiniam laikotarpiui pasibaigus iki kitų metų gegužės 1 d. Kartu su prašymo forma reikės pateikti ir dokumentus, pagrindžiančius paslaugų įsigijimą – tai gali būti sąskaita už suteiktas vienkartinės paslaugas ar ilgalaikes paslaugas su atsiskaitymo už jas įrodymu. Šias išlaidas bus galima atimti iš gyventojų apmokestinamųjų pajamų, kurioms taikomi 15%, 20% ir 27% gyventojų pajamų mokesčio tarifai. Bendra visų atimamų išlaidų (įskaitant ir kitas iš gyventojų pajamų pagal Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 21 straipsnį atskaitomas išlaidas, pvz. mokesčius už studijas ar individualų kaupimą pensijai) suma **negalės viršyti 25%** gyventojų metinių apmokestinamųjų pajamų.⁷

Pagal priemonę bus galima 2019 m. apmokestinamąsias pajamas susimažinti iki 2,000 Eur, tačiau išlaidas galima susumuoti tarp sutuoktinių. Pavyzdžiui, jeigu gyventojas už būsto remontą sumokėjo 4,000 Eur, sąskaita išrašyta jo vardu, prisitaikyti lengvatą galės ir sutuoktinis/-ė, kiekvienas iš savo apmokestinamųjų pajamų atimdamas po 2,000 Eur remonto išlaidų (tas pats taikytina autoremonto ir vaiko priežiūros išlaidų atveju). Lengvatą galės prisitaikyti ir tik dalį būsto nuosavybės turintis ar būstą nuomojantis asmuo, remontą atlikęs iš savo lėšų, bei įrodęs, kad darbai buvo atlikti jo naudai.⁸

⁶ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/b55d93b05f1911e896f6c1bcca8cd3a8>

⁷ <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2018/09/26/pajamu-mokescio-lengvatos-kaip-susigrasinti-mokesti-nuo-automobilio-ir-nt-remonto-islaidu#ixzz5SCHjJOTI>

⁸ http://www.vmi.lt/cms/gyventoju-pajamu-mokescio-istatymo-pakeitimai/-/asset_publisher/1HB8RLTN6mTM/content/paaiskinimas-gyventoju-pajamu-mokescio-2019-m-klausimais;jsessionid=84414BEC352D32683CB2DC1C4B845EFF

Vertinimas

- GPM grąžinimas deklaracijos pagrindu Lietuvos gyventojams vis labiau priimtinas

Būdas dalį patirtų išlaidų atgauti grąžintino GPM forma Lietuvos gyventojams yra priimtinas - už 2017 m. VMI 731 tūkst. gyventojų grąžino 95,5 mln. Eur gyventojų pajamų mokesčio permokos.⁹ Be to, pagal gyventojų prašymus paramos gavėjams (GPMĮ 34 str. 3 d.) ir politinėms partijoms (GPMĮ 34 str. 4 d.) 2018 m. sausio—rugpjūčio mėn. pervesta 118 tūkst. Eur, per tą patį 2017 m. laikotarpį — 7 tūkst. Eur,¹⁰ taigi atgaunamos ir perskirstomos GPM sumos kyla, o tai rodo, kad vis daugiau gyventojų pasinaudoja šia galimybe.

- Efektyvi priemonė, pagrįsta kitų valstybių patirtimi

Paskata yra pritaikyta tiems sektoriams, kur „šešėlinis“ įdarbinimas didžiausias – namų ūkiams teikiamoms paslaugoms. Lig šiol taikytos „šešėlio“ mažinimo priemonės šiame sektoriuje nebuvo efektyvios. Valstybinės darbo inspekcijos (VDI) veiklos ataskaita rodo, kad atgrasymas (patikrinimai, baudos ir pan.) yra viena dažniausiai taikomų „šešėlio“ mažinimo formų Lietuvoje.¹¹ Tačiau EK ir EBPO apžvalgoje išskiriamos pagrindinės priežastys, dėl ko paskatos yra daug svarbesnės nei atgrasymas – darbo inspektoriams sudėtinga aptikti nelegalios individualios ekonominės veiklos atvejus, ypač, kai šią veiklą atliekantys asmenys dirba namuose.¹² Kaip rodo Lietuvos praktika, darbo inspektoriams sunku surinkti kokybiškus „šešėlinio“ darbo įrodymus ir tuo dažnai yra pasinaudojama užginčijant.¹³

„Šešėlyje“ veikiantys verslai, suformavę savo klientų ratą ar kitaip įsitvirtinę atitinkamoje rinkos nišoje, kas reikalauja daugiausia pastangų ir kaštų, linkę formalizuoti savo veiklą. Taigi taikant tik atgrasymo priemones, mažėja visuomenės polinkis imtis verslo, kas gali neigiamai atsiliiepti ekonomikai. Remiantis tarptautine praktika, paskatų strategija vertinama kaip efektyviausias būdas kovai su „šešėliu“ namų ūkiams skirtų paslaugų sektoriuje ir yra plačiai taikoma daugelyje Europos šalių (dažniausiai čekių/vaučerių pavidalu): tiesiogiai namų ūkiams Austrijoje¹⁴, Prancūzijoje¹⁵, Suomijoje ir Švedijoje¹⁶, ir per tarpines

⁹ <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/vmi-pradejo-grazinti-mokesciu-permokas-pasitikrinkite-saskaita.d?id=77539921>

¹⁰ https://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9356963/NB_apzvalga_2018/f29a66cd-cfa5-4af7-b156-84347a665eb5

¹¹ <https://www.vdi.lt/PdfUploads/VeiklosSritys2017veiklosAtaskaita.pdf>

¹² <https://www.vdi.lt/PdfUploads/NDinformacijaPagalEV.pdf>

¹³ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/inspection-of-undeclared-work-lithuania>

¹⁴ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/introduction-of-household-services-cheque-austria>

¹⁵ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/universal-service-employment-cheque-france>

¹⁶ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/tax-deductions-for-domestic-service-work-sweden>

organizacijas Belgijoje¹⁷ ir Danijoje.¹⁸ Tarpinių organizacijų funkcija – organizuoti darbą ir užtikrinti tinkamą samdomų darbuotojų apmokymą ir paslaugų atlikimo kokybę.

Švedijoje vertinama, kad per šešerius metus (2005 – 2011 m.) analogiška programa padėjo 10 proc. sumažinti nedeklaruoto darbo mastą labiausiai į „šešėlių“ linkusiuose sektoriuose (Prancūzijoje kelių panašių programų kombinacija leido pasiekti dar didesnį rodiklį - 20 proc.). Atlikus apklausą taip pat paaiškėjo, kad 6 proc. namų ūkių nebūtų įpirkę reikiamų paslaugų, jei ne finansinė parama, o tai papildomai sukūrė 44 tūkst. namų ūkių užsakymų ir 2.6 mln. darbo valandų.¹⁵ 2011 m. pasibaigus šiai programai, 90 proc. respondentų atsakė, kad paslaugas namų ūkiams pirktų legaliai (palyginimui, prieš programą 2009 m. taip atsakė 78% respondentų).

Belgijoje paskatų sistema taip pat vertinama teigiamai. Per šešerius metus (2004-2010 m.) šiuo būdu įsidarbino 136,000 žmonės, kas reikšmingai sumažino nedarbą. Daugiausiai užsakymų buvo atlikta būtent „šešėliui“ imliausiuose sektoriuose – namų statybos ar remonto paslaugoms, namų tvarkymo ir vaikų priežiūros. Belgijoje taikyta priemonė vertinama kaip pasiekusi tikslinę auditoriją – žemesnio išsilavinimo ir žemesnių socialinių sluoksnių atstovus. Daugiau nei pusė darbuotojų atliko užsakymus pakartotinai, kas pagrindžia, kad sistema veikia kaip priemonė (tiltas) reguliariam darbui sukurti. Apklausą parodė, kad jei ne priemonė, 25 proc. užsakovų būtų paslaugas pirkę „šešėlyje“, o 67 proc. paslaugų teikėjų teigė, kad priemonė yra tinkamas motyvas pereiti iš neteisėto ar neapskaitomo (nepilnai apskaitomo) darbo į pilnai įteisintą ir apskaitomą veiklą. 2006 m. programai išleista 507.8 mln. Eur, tačiau įvertinus tai, kad dalis lėšų sugrįžo dėl sumažėjusių išmokų (95 mln. Eur), taip pat dėl padidėjusių soc. draudimo įmokų (77 mln. Eur) ir pajamų mokesčio (27.7 mln. Eur), programos kaina įvertinta 308.1 mln. Eur. Belgijos pavyzdžiu „šešėlinio“ darbo atvejų sumažėjo, tačiau surinkti papildomi mokesčiai neatsvėrė patirtų biudžeto išlaidų. Programa yra vertinama kaip santykinai brangus, tačiau efektyvus metodas sumažinti neapskaitomų darbų kiekį pažeidžiamiausiose grupėse darbo rinkoje.

- Kvitų loterijos priemonę darniai papildanti priemonė

Pažymėtina, kad ši paskata papildytų Lietuvoje taikomą kvitų loterijos priemonę. Kaip pagrindinis kvitų loterijos trūkumas įvardijama tai, kad loterijoje dalyvauti gali tik asmenys, prekes ar paslaugas įsigiję iš kasos aparatus turinčių pardavėjų. Dauguma namų ūkių paslaugų teikėjų kasos aparatų nenaudoja, tad šioms paslaugoms kvitų loterijos priemonė yra netaikoma. Be to, ši priemonė yra loterija, o ne garantuota paskata. Garantija, o ne tikimybė atgauti patirtas išlaidas labiau paskatins pirkėjus rinktis formaliai veikiančius paslaugų teikėjus.

¹⁷<https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/services-vouchers-belgium>

¹⁸ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/home-job-plan-denmark>

- Pakilusi paslaugų kaina

Jei lig šiol paslaugos buvo perkamos iš to paties teikėjo neformaliai, teikėjui veiklą formalizavus paslaugos neišvengiamai pabrangs. Šis paslaugos pabrangimo skirtumas pirkėjui bus kompensuotas tik pasibaigus mokestiniams metams, tad iki to laiko įprastoms paslaugoms pirkėjams teks išleisti daugiau. Tai labiausiai paveiks mažų pajamų namų ūkius, kurie papildomų laisvai disponuojamų finansų neturi ir metus laukti, kol pakilusias išlaidas kompensuos, negali. Taigi yra rizika, kad paslauga daugiau naudosis aukštesnes pajamas ir daugiau laisvai disponuojamų lėšų turintys namų ūkiai, o mažiau uždirbantys gyventojai ir toliau rinksis paslaugas „šešėlyje“ teikiančius tiekėjus.

- Kapitalas formalizuotis

Siekiant formalizuoti veiklą paslaugos teikėjai pačioje pradžioje patirs papildomų išlaidų. Priklausomai nuo veiklos rūšies ir porūšio ar nuo veiklos savivaldybės, verslo liudijimas gali kainuoti nuo 62 Eur (Akmenės sav.) iki 147 Eur (Vilniaus m. sav.) už metus, o steigiant įmonę daugeliui teisinių formų yra reikalingas minimalus įstatinis kapitalas (2,500 Eur). Šios su verslo pradžia susijusios išlaidos gali prisidėti prie kai kurių paslaugų teikėjų nenoro formalizuotis.

- Papildoma administracinė našta

Naudojimasis paskata sukels papildomą administracinę naštą paslaugos pirkėjui, o veiklos formalizavimas - lig šiol neformaliai paslaugas teikusiam paslaugų teikėjui. Šie nepatogumai gali nusverti paskatos naudą ir lemti sprendimą toliau veikti „šešėlyje“, ypač jei paslauga yra mažos vertės ir perkama retai, o iš paskatos atgaunama finansinė grąža yra mažesnės vertės nei atsiradusi administracinė našta.

Paslaugos pirkėjų atveju pažymėtina, kad dalies GPM grąžinimas vyksta pateikus metinę GPM deklaraciją, o tai sukels papildomą administracinę naštą (metinė GPM deklaracija yra teikiama kartą per metus iki gegužės 1d.). Be to, siekiant pagrįsti patirtas išlaidas, gyventojui reikėtų kaupti ir saugoti paslaugų įsigijimo dokumentus (sąskaitas-faktūras, kvitus).

Žiūrint iš paslaugų teikėjo pusės, jei paslaugos buvo teikiamos visiškai neįregistravus veiklos, formalizavus veiklą reikės vykdyti mokesčių teisės aktuose numatytas su mokesčiais susijusias prievoles - vesti apskaitą, mokėti mokesčius, išrašinėti kvitus ar kitus dokumentus. Šiuos dokumentus taip pat reikės kaupti ir kai kuriais atvejais juos saugoti iki 10-ies metų.¹⁹ Išaugusi administracinė našta gali būti pernelyg sudėtinga mažo mokestinio raštingumo paslaugų teikėjams, kurie toliau gali rinktis veikti „šešėlyje“. Taigi galima prognozuoti, kad be papildomų intervencijų paskata pasieks tik aukštesnio išsilavinimo, didesnio mokestinio raštingumo paslaugų teikėjus.

¹⁹ http://www.vmi.lt/cms/web/kmdb/1.4.10.4/-/asset_publisher/00hS/content/kokios-yra-gyventojų-vykdančio-veikla-pagal-verslo-liudijimą-pareigos-/10174

- Menkas pritaikymas mažavertėms paslaugoms

Dėl išaugusios administracinės naštos kyla rizika, kad paskata bus naudojama tik įsigyjant didesnės vertės paslaugas, o mažavertėms paslaugoms teikėjai išliks „šešėlyje“. Taip pat priemonė nepasieks asmenų, teikiančių vienadienes paslaugas retai ir dėl to nelinkusių formalizuoti veiklos, pvz. regionuose dirbančių mokytojų, per vasaros atostogas prisiduriančių atliekant ūkininkams sezoninius darbus. Lietuvoje pavasarį ir rudenį padidėja žemesnės kvalifikacijos žmonių skelbimai,²⁰ kas indikuoja samdymą sezoniniams darbams.

- Ilgas laukimas

Priklausomai nuo to, kurį metų mėnesį buvo suteikta paslauga, gyventojams kompensacijos gali tekti laukti nuo 6-ųjų iki 18-os mėnesių. Taip pat priklausomai nuo to, kiek tuo metu yra pinigų biudžete, kompensacijos gali tekti laukti ir dar ilgiau.

Siūlymai

Atsižvelgiant į paskatos vertinimą siūlytina paskatos vykdymą papildyti keliomis papildomomis su paskata susijusiomis priemonėmis.

- Administracinės naštos paslaugų pirkėjui sumažinimas

Administracinė našta, susijusi su paslaugų pirkimo įrodymų kaupimu, gali būti sumažinta įvedus galimybę GPM lengvatą suteikiančius mokėjimus atitinkamai pažymėti juos atliekant bankinėje sistemoje, automatiškai susiejant su GPM deklaracijų šablonu. Tai suteiktų galimybę tiems pirkėjams, kurie atsiskaito už paslaugas elektroniniu būdu, pasižymėjus išsaugoti mokėjimų įrodymus elektroninėje bankininkystėje, jų nebereikėtų gyventojams papildomai kaupti popierinėje ar elektroninėje formoje. Tai būtų ypač patrauklu toms paslaugoms, už kurias atsiskaitoma kartotinais, pvz. auklei pervedant atlyginimą kiekvieną mėnesį. Taip pat ši priemonė prisidėtų prie atsiskaitymų grynaisiais už namų ūkių paslaugas sumažinimo.

2019 m. sausį numatomas memorandumo dėl bendradarbiavimo keičiantis duomenimis pasirašymas tarp valstybinės mokesčių inspekcijos (VMI) ir Lietuvos bankų asociacijos (LBA). Šis memorandumas padės bankams objektyviau vertinti klientų rizikingumą. Į šį memorandumą siūlytina įtraukti aukščiau paminėtą galimybę pasižymėtus mokėjimus automatiškai perkelti į VMI ruošiamas preliminaras GPM deklaracijų formas arba suteikti galimybę per elektroninę bankininkystę paskatą atgauti iškart, nelaukiant mokestinių metų pabaigos. Administracinės naštos sumažinimas ir GPM atgavimo pagreitinimas padėtų daugiau paslaugų pirkėjų pasinaudoti paskata, ypač mažesnių pajamų pirkėjų, kurie neturi papildomų lėšų, leidžiančių sulaukti, kol bus kompensuojama už paslaugas.

²⁰ https://mosta.lt/images/leidiniai/ZMOGISKUJU_ISTEKLIU_BUKLES_ATASKAITA_2018.pdf

- Pagalba formalizuojantis

Siūloma apsvarstyti paraleliai įgyvendinti priemonę, skirtą suteikti pagalbą formalizuotis verslams ar asmenims, teikiantiems paslaugas paskatos aprėpties sektoriuose – vaikų priežiūros, autoremonto ar namų remonto paslaugas. Į pagalbą įeity konsultacijos ir mokymai kaip formalizuoti veiklą, vesti apskaitą, išrašyti atsiskaitymą už paslaugas liudijančius dokumentus. Per pagalbą formalizuotis šios paskatos įgyvendinimas būtų susiejamas su kita „šešėlio“ mažinimo priemone – elektroninės supaprastintos apskaitos paslaugomis (i.APS) smulkiam verslui. Taip pat į pagalbą galėtų įeiti kompensacija už su veiklos formalizavimu susijusias išlaidas – verslo liudijimo įsigijimą ir kt.

- Namų ūkių paslaugų praplėtimas

Remiantis kitų šalių praktika, siūloma kompensuojamų namų ūkių paslaugų sąrašą praplėsti, įtraukiant namų priežiūros ir valymo paslaugas, namų ūkių lauko ar sezoninius darbus (sniego kasimas, kiemo tvarkymas), bei ne tik vaikų, bet ir gyvūnų priežiūros, senelių ar neįgalųjų slaugos paslaugas (lentelė 1).

Lentelė 1. Paslaugos, kurioms taikomos subsidijos

	Austrija	Prancūzija	Suomija	Švedija	Belgija	Danija	Lietuva
Būsto remontas	✓			✓		✓	✓
Autoremontas							✓
Vaikų priežiūra	✓	✓		✓	✓	✓	✓
Senelių ar neįgalųjų priežiūra	✓	✓		✓	✓		
Gyvūnų priežiūra		✓		✓	✓		
Būsto valymas	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Kiemo tvarkymo darbai	✓	✓	✓	✓	✓	✓	

- Sukčiavimo atvejų prevencija

Rengiant šį dokumentą buvo atliktos konsultacijos su privačiame sektoriuje dirbančiais mokesčių analitikais dėl galimų sukčiavimo atvejų. Konsultantai įžvelgė sukčiavimo atvejų galimybę kai fiktyvi/nemoki/bankrutuojanti įmonė išrašo sąskaitų sukčiavimo schemas dalyviams už būsto/auto remonto ar vaikų priežiūros paslaugas ir paslaugų pirkėjai (schemas dalyviai) pritaiko lengvatą bei sumažina savo mokėtiną GPM, nors realiai paslaugos nėra atliktos. Panašios schemas šiuo metu yra kuriamos sukčiavimo dėl PVM atskaitos atvejais. Tačiau verta paminėti, kad šių galimų sukčiavimo atvejų rizika nėra didelė dėl to, kad lengvata galima pasinaudoti tik pateikus sąskaitą ir mokėjimo patvirtinimą. Vis dėlto, siūlytina priemonės įgyvendinimą derinti su atitinkamais kontrolės mechanizmais.

- Priemonė vienadienėms paslaugoms

Mažavertėms ar vienadienėms paslaugoms, kurių formalizuoti šalys nelinkusios dėl administracinės naštos, siūlytinas biurokратиškai neapkraunantis įdarbinimo per SMS modelis. Ši supaprastinto įdarbinimo priemonė sulaukė sėkmės Vengrijoje.

Vengrijoje 2010 m. įteisinta praktika įdarbinant laikiniems darbams pasirašyti kontraktą ir sumokėti visus mokesčius SMS žinute. Užregistravus savo duomenis el. sistemoje darbdaviui tereikia į SMS žinutę įrašyti du kodus (savo ir darbuotojo), po šio veiksmo darbuotojas pasirašo kontraktą atsakydamas į iš sistemos gautą SMS žinutę. Išsiuntus žinutes sistema automatiškai apdoroja su įdarbinimu susijusius dokumentus, kas ženkliai sumažina su laikinu įdarbinimu susijusias administracines procedūras. Kadangi su įdarbinimu susijusi informacija saugoma el. sistemoje, papildomai darbdaviui nereikia vesti ir saugoti popierinių dokumentų. Per mobilųjį operatorių darbdaviui nuskaitoma 1.75 Eur mokesčių už sezoninio (žemės ūkio ar turizmo) darbuotojo dieną ir 3.5 Eur mokesčių už namų ūkio darbuotojo dieną.

Dėl savo paprastumo ir apdorojimo spartos priemonė labai pasiteisino abiejuose sektoriuose, kur „šešėlinis“ įdarbinimas Vengrijoje didžiausias – sezoniniuose darbuose žemės ūkyje ir turizme, ir namų ūkio paslaugose. Administracinių reikalavimų sumažinimas iki minimumo ženkliai padidino legalių įdarbinimų kiekį. Per 17 priemonės vertinimo mėnesių (2010 m. rugpjūtis – 2011 m. gruodis) šiuo būdu papildomai buvo užregistruota 12.5 mln. trumpalaikio darbo dienų (99.6 proc. įdarbinimų iki 5 d. d.), kas papildomai įnešė į biudžetą 28 mln. Eur.²¹ Pritaikius proporciją Lietuvos gyventojų skaičiui, būtų galima prognozuoti, kad sulaukus panašaus populiarumo priemonė galėtų Lietuvos biudžetą papildyti apie 4 mln. Eur per metus.

Kaip vienintelė šios priemonės spraga minimas galutinai neišspręstas sezoninių darbuotojų kaupimo pensijai klausimas, tad šiam aspektui tektų skirti papildomo dėmesio svarstant įdiegti panašią priemonę Lietuvoje.

²¹ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/simplified-employment-act-hungary>

Išmokų įsidarbinus mokėjimo pratęsimas iki 12-os mėn.

Antroji paskata LRV struktūriniame plane kovai su „šešėliu“ – „išmokų įsidarbinus mokėjimo pratęsimas nuo 6-ųjų iki 12-os mėnesių“. Ši formuluoatė yra pateikta LRV struktūrinių reformų dokumente,²² tačiau ji nėra tiksli. Tam, kad formuluoatė atitiktų siūlymų esmę, ji turėtų būti pakeista į „periodo, nuo nedarbo išmokų mokėjimo sustabdymo įsidarbinus, iki jų mokėjimo pratęsimo atnaujinus bedarbio statusą, prailginimas nuo 6-ųjų iki 12-os mėnesių“. Formuluoatės pakeitimas padėtų geriau atspindėti siūlymo esmę – kad prailginamas laikotarpis, kuriam galima sustabdyti išmokos mokėjimą. Pats laikas, kurį mokama išmoka, išlieka tas pats.

Šiuo metu pagal Nedarbo socialinio draudimo įstatymą²³ nedarbo išmoka gali būti mokama 9-is mėnesius. Į nedarbo išmoką gali pretenduoti tie asmenys, kurie yra sukaupę ne trumpesnį kaip 12-os mėnesių nedarbo draudimo stažą per paskutinius 30-imt mėnesių ar yra atlikę karo tarnybą. Jei per tuos 9-is mėnesius, gaudamas nedarbo išmoką, žmogus įsidarbina, tuomet jis netenka bedarbio statuso ir nedarbo išmokos mokėjimas yra nutraukiamas. Tačiau jei naujajame darbe žmogus išdirba trumpiau nei 6-is mėnesius, asmuo gali susigrąžinti bedarbio statusą įsiregistravęs į teritorinę darbo biržą ir išmokos gali būti pratęsimos nuo nutraukimo taško. Pavyzdžiui, asmuo, gaunantis nedarbo išmoką antrą mėnesį, sulaukia trumpalaikio (iki 6-ųjų mėn.) darbo pasiūlymo. Tokiu atveju, pagal dabar galiojančią tvarką, nedarbo išmokų mokėjimas bus nutrauktas tol, kol žmogus dirbs ir bus pratęstas žmogaus įsidarbinimui pasibaigus. Taigi, šiuo atveju minėtas asmuo, pabaigęs trumpalaikį darbą, nedarbo išmokas gaus dar 7-is iš 9-ųjų mėn. (nes 2 mėn. išmokų jau buvo panaudoti prieš trumpalaikį/sezoninį darbą). Esama paskata užtikrina, kad šis žmogus nepraras savo išmokų, o tik jų išmokėjimą nukels laikotarpiui iki 6-ųjų mėn. trukmės. LRV struktūriniame plane siūloma 6-ųjų mėn. laikotarpį pratęsti iki 12-os mėn. šitaip suteikiant galimybę prailgti pertrauką nedarbo išmokų gavimo laikotarpiu. Siūlymu siekiama suteikti nedarbo išmoką gaunančiam ir įsidarbinančiam žmogui daugiau saugumo neprarasti išmokų, bei paskatinti rinktis atsirandančius trumpalaikio darbo pasiūlymus.

Vertinimas

2017 m. sausio – balandžio mėnesiais nedarbo soc. draudimo išmokoms buvo išleista 33,2 mln. Eur, taigi vidutiniškai 8,3 mln. Eur/mėn²⁴ ir tai sudarė apie 1,4 proc. visų Sodros išlaidų.²⁵ 2017 m. Lietuvoje vidutinis nedarbo išmokų gavėjų skaičius buvo 42,616 asm., vidutinė mėnesinė nedarbo draudimo išmoka – 174,8 Eur, o vidutinė išmokos mokėjimo trukmė – 4 mėn. (Sodros duomenys, 2018). Remiantis šiais duomenimis galima daryti prielaidą, kad vidutiniškai per visą nedarbo laikotarpį vienas asmuo 2017 m. gavo apie 700 Eur išmokų. Asmens lygiu Sodra duomenų nekaupia, tad vertinime apie individų, gaunančių nedarbo išmokas, profilius galima remtis tik prielaidomis.

²² <https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/LRV%206%20strukturines%20reformos.pdf>

²³ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/1bf496a23de811e68f278e2f1841c088/cCnYusPnvE>

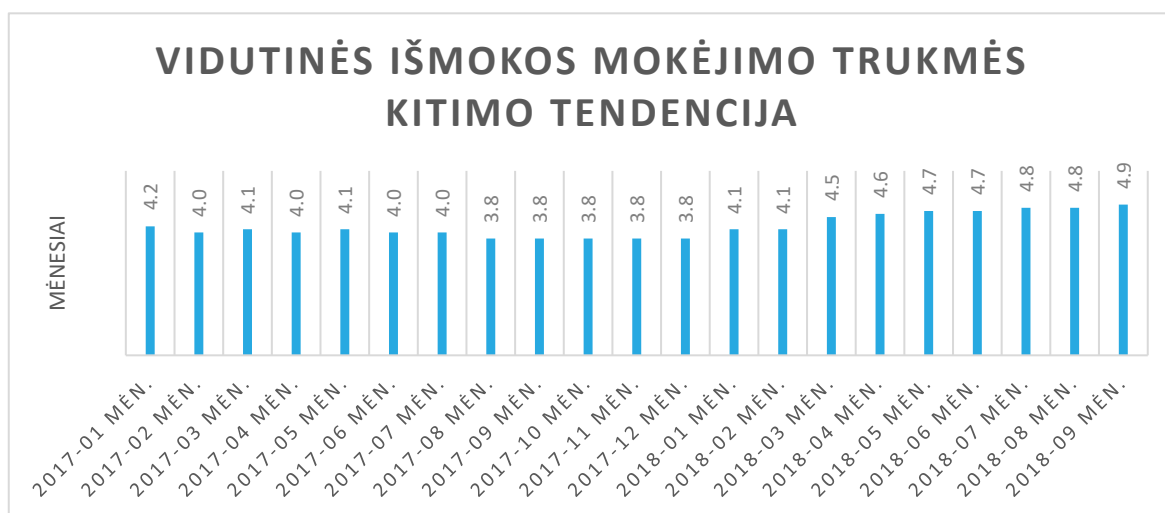
²⁴ <http://www.sodra.lt/lt/naujienos/sodros-iplaukos-pralenske-ismokasartejama-prie-nedeficitinio-budzeto-tikslo->

²⁵ <http://www.sodra.lt/lt/naujienos/sodros-pertekliu-pirma-karta-per-pastaruosius-10-metu>

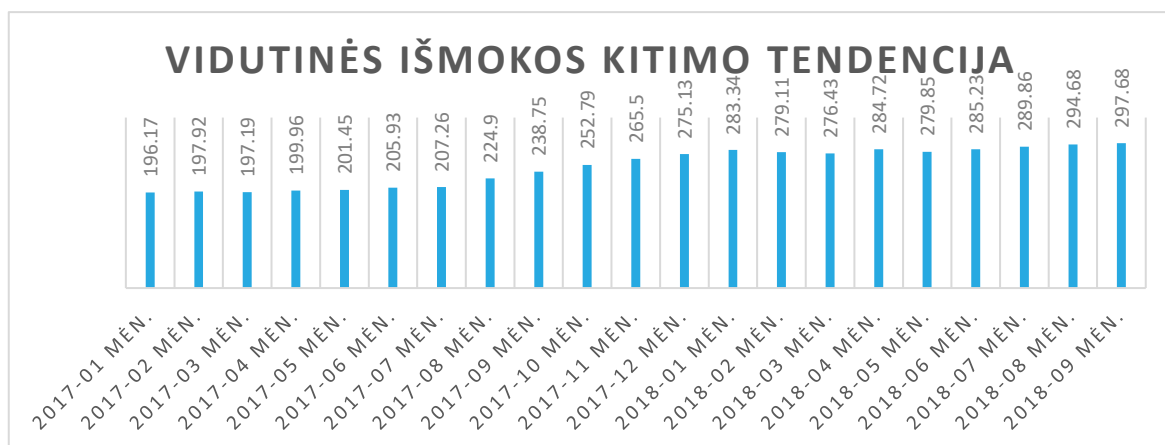

Pasinaudojus Sodros duomenimis galima sužinoti kiekvieno mėnesio nedarbo išmokų gavėjų skaičių, vidutines nedarbo išmokų gavimo sumas bei vidutinę išmokos gavimo trukmę, tačiau nėra duomenų apie tai, kiek ir kokių žmonių pasinaudojo galimybe sustabdyti ir atnaujinti išmokos gavimą. Taip pat nėra renkami duomenys ir apie tai, į kokius darbus ir kokiai trukmei asmenys sugrįžta – tai leistų patikrinti hipotezę, kad trumpesnės trukmės, sezoniniams darbams įsidarbinti asmenys renkasi „šešėlių“, o „oficialiai“ įsidarbina ir nutraukia bedarbio statusą dėl ilgesnės trukmės darbų. Šie rodikliai ir Sodros ir Užimtumo tarnybos turimų duomenų susiejimas asmens lygmeniu padėtų įvertinti, ar naudojama priemonė yra veiksminga ir ar siūlomi pakeitimai turėtų poveikį „šešėlinio“ darbo mažinimui. Šiuo metu dėl tokių duomenų trūkumo minėtam vertinimui atlikti nėra galimybių.

Galimybė sustabdyti nedarbo išmokų mokėjimą 6-iesiems mėnesiams Lietuvoje buvo įvesta 2017 m. liepą, tad teoriškai priemonės poveikį bent apytiksliai būtų galima įvertinti palyginus laikotarpius prieš ir po pokyčių. Paėmus bendrai, lyginant laikotarpį prieš pokyčius (2017 m. sausis – liepa) ir laikotarpį po pokyčių (2017 m. rugpjūtis – 2018 m. rugsėjis), galima matyti, kad vidutinė nedarbo išmokos gavimo trukmė pailgėjo (Pav. 1) ir vidutinės išmokos dydis padidėjo (Pav. 2).

Pav 1. Vidutinės nedarbo išmokos mokėjimo trukmės kitimo tendencija prieš ir po pokyčių, įvestų 2017 m. liepą

Pav 2. Vidutinės nedarbo išmokos dydžio (Eur) kitimo tendencija prieš ir po pokyčių, įvestų 2017 m. liepą

Taip pat galima pastebėti, kad ne tik padaugėjo išmokų gavėjų ir pakilo išmokamos sumos, bet ir padidėjo išmokas gaunančių asmenų skaičius (lentelė 2).

Lentelė 2. Sodros duomenys apie nedarbo išmokų gavimo trukmę 2017 m. sausio mėn. ir 2018 m. sausio mėn.

Išmokos trukmė (mėn.)	2017 m. sausio mėn.			2018 m. sausio mėn.		
	Gavėjų skaičius	Priskaičiuota išmokų suma, Eur	Vidutinė išmoka, Eur	Gavėjų skaičius	Priskaičiuota išmokų suma, Eur	Vidutinė išmoka, Eur
0	4 600	300 268	65	6 353	570 773	90
1	7 210	1 325 396	184	8 447	2 105 509	249
2	6 583	1 368 354	208	7 474	2 161 207	289
3	5 504	1 092 331	198	6 931	1 973 811	285
4	4 877	797 093	163	5 907	1 508 429	255
5	4 328	679 343	157	5 129	1 290 470	252
6	3 996	509 270	127	4 783	1 079 040	226
7	1 928	249 751	130	2 430	469 647	193
8	1 564	191 663	123	1 360	207 587	153
9	1 078	133 168	124	991	150 419	152
virš 9	3 470	347 299	100	2 967	379 956	128
Iš viso	45 138	6 993 938	155	52 772	11 896 848	225

Tačiau stebimos tendencijos neleidžia daryti išvadų, nes kartu su analizuojama priemone 2017 m. liepą į Nedarbo socialinio draudimo įstatymą buvo įvesta ir daugiau pokyčių – prailgintas išmokų gavimo terminas iki 9 mėn. visiems gavėjams, sumažintas išmokoms gauti reikalingas nedarbo draudimo stažas, bei pakeista išmokos dydžio skaičiavimo formulė. Tad lyginant išmokų trukmę ir dydį prieš ir po pakeitimų negalime įvertinti, kas šiuos pokyčius sukėlė – analizuojama priemonė, išmokų gavimo laikotarpio pratęsimas, reikalingo stažo sumažinimas, išmokos apskaičiavimo formulės pakeitimas ar dar kitos su darbo rinka ar šalies ekonomika susijusios priežastys.

Siūlymai

1. Neturint tinkamų duomenų nėra galimybių atlikti 6-į mėn. priemonės populiarumo ar naudos vertinimą, o prognozuoti laikotarpio prailginimo iki 12-os mėn. efektą yra taip pat sudėtinga. Šiuo metu pasinaudojus Sodros duomenimis galima sužinoti kiekvieno mėnesio nedarbo išmokų gavėjų skaičių, vidutines nedarbo išmokų gavimo sumas bei vidutinę išmokos gavimo trukmę, tačiau nėra duomenų apie tai, kiek ir kokių žmonių pasinaudojo galimybe sustabdyti ir atnaujinti išmokos gavimą. Taip pat nėra renkami duomenys ir apie tai, į kokius darbus ir kokiai trukmei asmenys sugrįžta. Šių rodiklių rinkimas ir Sodros ir Užimtumo tarnybos turimų duomenų susiejimas **asmens lygmeniu** padėtų įvertinti, ar naudojama priemonė yra veiksminga ir ar siūlomi pakeitimai turės poveikį „šešėlinio“ darbo mažinimui.
2. Atliekant vertinimą taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į kitas susijusias detales, pvz. į tai, kad vadovaujantis Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 11-o straipsnio 3-u punktu, šia priemone (sustabdytos ar nutrauktos nedarbo draudimo išmokos mokėjimo atnaujinimu) asmuo gali

pasinaudoti **tik vieną kartą**. Pakartotinai priemone pasinaudoti galima tik praėjus metams, t.y. ne mažiau kaip po 12-os mėnesių nuo pirmojo sustabdymo ar nutraukimo datos. Taigi, jei asmuo, gaunantis nedarbo išmoką, legaliai įsidarbina sezoniniam darbui, kad ir vienai dienai, kitą kartą, neprarandant išmokų, jis galės įsidarbinti tik po metų. Šis apribojimas nemotyvuoja nedarbo išmokas gaunančius asmenis ieškoti trumpalaikio darbo legaliai. Siūlytina pakeisti Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 11-ąjį straipsnį suteikiant galimybę asmenims atnaujinti nedarbo draudimo išmokos mokėjimą neribotą kiekį kartų. Galima teigti, kad šis pakeitimas labiau nei sustabdymo laikotarpio pratęsimas prisidėtų prie nedarbo draudimo išmokas gaunančių asmenų paskatinimo trumpalaikiams/sezoniniams darbams įsidarbinti legaliai.

Gerovės tiltai

Kovai su „šešėliniu“ darbu kai kuriose užsienio šalyse yra naudojama priemonė vadinama „gerovės tiltu“. Šioje analizėje ši užsienyje taikoma priemonė taip pat yra apžvelgiama, bei atliekamas jos pritaikomumo Lietuvos kontekstui vertinimas.

„Gerovės tiltų“ paskatos esmė – suteikti galimybę nedarbo išmokas gaunantiems asmenims, sukūrusiems verslą ar teikiantiems paslaugas individualiai, vienu metu gauti ir pajamas iš veiklos, ir nedarbo išmokas. Taikant priemonę yra laikomasi prielaidos, kad nedarbo išmokas gaunantys asmenys yra nelinkę formalizuoti savo veiklos dėl noro gauti ir išmokas ir pajamas už darbą, todėl jiems yra patraukliau dirbti „šešėlyje“ neprarandant išmokų. Tai, kaip veiklos „šešėlyje“ priežastį Lietuvoje įvardijo 26 proc. respondentų.²⁶

Paprastai „gerovės tiltai“ orientuoti į bedarbius, siekiant paskatinti juos imtis legalios ekonominės veiklos, bet taip pat gali būti taikomi ir į pensiją išėjusiems ar neįgaliesiems asmenims. Bet kokiu atveju, tai yra laikina priemonė, sumažinanti riziką likti be pajamų nesėkmės versle atveju ir nutraukiama asmeniui įsitvirtinus versle.

Užsienyje taikomos „gerovės tiltų“ programos

Ši į „šešėlio“ mažinimą orientuota priemonė buvo taikyta Vokietijoje ir Jungtinėje Karalystėje (JK).

Vokietijoje nedarbo išmokos gavėjai, pateikę verslo planą Federalinei darbo agentūrai (Bundesagentur für Arbeit, BA), gauna po 300 eurų kas mėnesį 6-is mėn. nurodytam verslui vystyti. Įrodžius verslo sėkmę po pusmečio išmoka gali būti pratęsiama dar 9-iems mėn., taigi maksimali galima dalyvavimo programoje ir kasmėnesinės išmokos gavimo trukmė – 15-a mėn.²⁷ Siekiantieji dalyvauti programoje turi atitikti keletą reikalavimų. Pirmiausia, jie turi neturėti darbo arba dirbti mažiau nei 15 valandų per savaitę ir būti užsiregistravę įdarbinimo agentūroje. Antra, iki netenkant darbo jie turi būti išdirbę ir mokėję nedarbo draudimo mokesčius bent 12-a mėn. per paskutinius dvejus metus.²⁸ Trečia, prieš suteikiant išmoką yra vertinamas siūlomas verslo planas ir asmuo turi būti pajėgus įgyvendinti apsibrėžtus tikslus. Priemonėje skiriami finansai skirti vienos pilno etato vietos sukūrimui.

JK „gerovės tiltų“ programos tikslas – ne tik mažinti nedarbą, bet ir suteikus tam reikalingų žinių ir įgūdžių skatinti nuosavo verslo kūrimą. JK programa yra labiau struktūruota nei Vokietijos, joje daugiau dėmesio ir pagalbos yra skiriama verslumo skatinimui ir verslo konsultavimui. Programa yra orientuota į potencialiai „šešėlyje“ individualiai dirbančius asmenis ir manoma, kad suteikus žinių kaip verslą vykdyti legaliai ir atitinkamai paskatinus, šie asmenys rinksis kurti verslą formaliai. Finansinė paskata JK yra gerokai didesnė nei Vokietijoje – čia programoje dalyvaujantys asmenys šalia nedarbo išmokos (57,90-73,10€ (65-

²⁶<https://www.ilri.lt/wp-content/uploads/2018/11/Shadow-Economy.-Understanding-Drivers-Reducing-Incentives.pdf>

²⁷ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/start-up-premium-germany>

²⁸ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1111&langId=en&intPageId=4557>

82 Eur)/sav.) papildomai gauna darbo vietos kūrimo paskatą, kurios vertė - 400€ (449 Eur) per savaitę. JK „gerovės tiltų“ programa susideda iš trijų dalių.²⁹ Programoje norintys dalyvauti registruoti bedarbiai S1 etape kartu su mentorais per pirmąją dieną išvysto verslo idėją. S2 etape programos dalyviai lanko mokymus po 1d./sav. (max. trukmė - 8-ios sav.) ir per tą laiką parengia verslo planą. S3 etape dalyviai išbando savo verslą, šis etapas trunka iki 26 sav. Šio etapo metu programos dalyviai taip pat privalo įgyti formalias su jų amatu susijusias kvalifikacijas, pvz. išklaudyti kursą profesinėje mokykloje. Visą programos laiką (iki 8 mėn.) ir dvejus metus po to programos dalyviai gali gauti pagalbą iš verslo konsultantų. JK programa skirta tik ilgalaikiams bedarbiams, joje galėjo dalyvauti tik ilgiau nei 18 mėn. bedarbystėje esantys asmenys. Už programos koordinavimą ir vykdymą atsakinga institucija – įdarbinimo agentūra (Jobcentre Plus) po Darbo ir pensijų ministerija (Department for Work and Pensions, DWP).

Tiek Vokietijoje, tiek JK „gerovės tiltų“ scheme dalyvauti registravosi aukštesnį išsilavinimą ar kvalifikacijas ir trumpesnę nedarbo patirtį turintys asmenys iš mažiausių nedarbą turinčių šalies regionų – tie, kurie, kaip teigiama vertinime, būtų galėję įsteigti verslą ir be papildomos paramos, tad programa nepasiekė didžiausių atskirtų turinčių, labiausiai „šešėlyje“ esančių visuomenės grupių. Programa taip pat kritikuojama dėl to, kad sumažinus riziką verslo pradžioje neišmokstama su tuo susijusių gyvenimiškų pamokų ir tai gali neigiamai paveikti tolimesnį verslo sėkmingumą. Vokietijoje vertinta, kad iš pasinaudojant priemone sukurtų verslų, 75-84 proc. veikė praėjus 19 mėn. nuo įkūrimo.³⁰ JK programos vertinimas buvo atliktas tik Šiaurės Airijoje, kur atlikus apklausą įvertinta, kad po 8 sav. mokymų (S1 ir S2), išbandyti verslą nusprendė 87 proc. programos dalyvių. Pasibaigus S3 etapui, po 26 savaičių programoje išliko apie 75 proc. dalyvių. Atlikus paskutinį vertinimą praėjus 4 mėnesiams po paskutinės išmokos gavimo viso veikė 62.4 proc. programos dalyvių verslų.

„Gerovės tiltų“ programą ją įgyvendinusios šalys siūlo tobulinti sudarant galimybę prioritetinėms dalyvių grupėms dalyvauti verslumo mokymuose ilgiau nei kitoms - pvz. jaunimui (18-24 m.) siūloma mokymus „paspartinti“ ir įgyvendinti per 6 mėn., o didžiausių socialinę atskirtį ar ilgiausių patirtį šešėlyje turinčioms grupėms mokymus tęsti 18 mėn. Po mokymų sekančią verslo išbandymo fazę siūloma nuo 6 mėn. pratęsti iki 3 metų laipsniškai mažinant išmokas (pvz. 100% pirmaisiais metais, 70% antraisiais bei 40% trečiaisiais).

Tačiau „gerovės tiltų“ programos jas įdiegusiose šalyse vertinamos kaip neturėjusios didelio efektyvumo. Kaip viena pagrindinių tam priežasčių buvo minima tai, kad nedarbas nulemia santykinai nedidelę proporciją „šešėlio“. Tai atitinka ir situaciją Lietuvoje, kur nelegalus darbas yra mažiau paplitęs (24 proc.) nei legalus įdarbinimas mokant vokelyje (43 proc.).

²⁹ <https://www.eurofound.europa.eu/data/tackling-undeclared-work-in-europe/database/test-trading-scheme-united-kingdom>

³⁰ Caliendo, M. et al (2011), 'Alte Idee, neues Programm. Der Gründungszuschuss als Nachfolger von Überbrückungsgeld und Ich-AG' ['Sena idėja, nauja priemonė: Start-up premium kaip tęsinys "bridging grant" ir "Me PLC" programų'], IAB discussion paper no. 24, German Federal Employment Agency, Nürnberg.

Lietuvoje taikoma „gerovės tiltų“ programa

Šiuo metu pagal galiojančius Lietuvos įstatymus asmuo negali gauti ir nedarbo išmokos ir atlyginimo. Jei asmuo įsidarbina jis automatiškai praranda bedarbio statusą ir nedarbo išmokų mokėjimas yra nutraukiamas. Išimtis galioja tik atvejams, apibrėžtiems Nedarbo socialinio draudimo įstatymo 17-ame straipsnyje „Dalinio darbo išmokos skyrimo ir mokėjimo sąlygos“. Esant Darbo kodekso 48 straipsnio 1 dalyje nustatytoms aplinkybėms, darbdavys gali kreiptis su prašymu į Sodros teritorinį skyrių dėl dalinio darbo išmokos skyrimo darbuotojams. Dalinis darbas gali būti nustatomas, kai dėl svarbių ekonominių priežasčių, objektyviai esančių tam tikroje teritorijoje ar ūkinės veiklos sektoriuje ir pripažintų tokiomis Lietuvos Respublikos Vyriausybės, darbdavys negali suteikti darbuotojams darbo ir yra grupės darbuotojų atleidimo iš darbo prielaidos. Savo prašyme darbdavys nurodo kiekvieno darbuotojo darbo laiko normos sutrumpinimą iki 50 procentų, dalinio darbo pradžią ir jo trukmę. Patenkinus prašymą darbuotojas gali gauti ir darbdavio mokamą atlyginimą ir, proporcingai sutrumpintai darbo laiko normai, dalį nedarbo draudimo išmokos. Visa dalinio darbo išmokos mokėjimo trukmė negali būti ilgesnė kaip 3 mėnesiai.

Lietuvoje Užimtumo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos taiko panašią į „gerovės tiltus“ priemonę pavadinimu „Savarankiško užimtumo rėmimas“.³¹ Šios priemonės pagalba subsidija gali būti skiriama asmenims, kurie pirmą kartą steigia darbo vietas sau jų įsteigtoje labai mažoje įmonėje.

Lietuvoje subsidija savarankiškam užimtumui remti gali būti skiriama, kai darbo vietą sau steigia:

- darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas darbingumo lygis iki 25 procentų arba sunkus neįgalumo lygis;
- darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas 30–40 procentų darbingumo lygis arba vidutinis neįgalumo lygis;
- darbingi asmenys iki 29 metų;
- asmenys, kuriems atleidimo iš darbo pasekmėms švelninti naudojamos Europos prisitaikymo prie globalizacijos padarinių fondo lėšos.

Subsidijos dydis priklauso nuo sau darbo vietą steigiančio asmens poreikių ir planuojamos veiklos, tačiau negali viršyti 40 minimaliosios mėnesinės algos, galiojančios paraiškos pateikimo dieną, dydžių (šiuo metu maksimali subsidijos suma – 16 tūkst. Eur). Pagal priemonę gali būti dengiamos darbo vietos sau steigimo išlaidos – (I) darbo priemonių ir techninės pagalbos priemonių neįgaliesiems, reikalingų veiklai užtikrinti, pirkimas, pritaikymas ir montavimas, ir (II) patalpų, reikalingų darbo vietai, įrengimas, remontas ir pritaikymas. Patalpų remontui skiriama suma negali viršyti 50 proc. subsidijos, tad didžioji dalis sumos yra skiriama darbo priemonėms įsigyti ar pritaikyti.

Pasirašius Savarankiško užimtumo rėmimo sutartį su teritorine darbo birža, darbo vieta turi būti įsteigta per 10 mėnesių ir išlaikyta ne trumpiau kaip 36 mėnesius nuo įsteigimo dienos. Nesilaikant šių

³¹ http://www.ldb.lt/Informacija/PaslaugosAsmenims/Puslapiai/savarankisko_uzimtumo_remimas.aspx

įsipareigojimų visą subsidiją ar jos dalį teks grąžinti įstatymų numatyta tvarka, o grąžinamai sumai gali būti taikomos palūkanos.^{32,33,34}

Savarankiško užimtumo rėmimas yra viena mažiausiai populiarių iš Užimtumo tarnybos taikomų aktyvios darbo rinkos politikos (ADRP) priemonių. Nurodoma, kad per 2018 m. rugsėjį priemone pasinaudojo 41 asmuo, o per 2018 m. rugpjūtį – 44 asmenys,³⁵ kai viso 2018 rugsėjo mėn. Užimtumo tarnybos paslaugomis įsidarbinant pasinaudojo 29,4 tūkst. asmenų.³⁶ Detalesnė informacija apie tai, kiek iš šių asmenų priklauso jaunuolių (16-29m.), neįgalųjų ar kt. grupėms, bei apie šių verslų sėkmę nėra renkama,³⁷ tad priemonės poveikį vertinti yra sudėtinga.

Lietuvos darbo biržos duomenimis, 2018 m. sausio 1 d. bedarbio statusą turėjo 152,5 tūkst. asmenų, palyginti su 2017 m. sausio 1 d., bedarbių skaičius padidėjo 0,5 tūkst. (0,3 proc.), o ilgalaikių bedarbių skaičius (38,5 tūkst.) sumažėjo 0,6 tūkst. (arba 1,5 proc.). 2018 m. sausį jaunesni kaip 30 m. amžiaus įregistruoti bedarbiai (24,1 tūkst.) sudarė 4,8 proc. šalies 16–29 amžiaus gyventojų.³⁸

³² <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/422c8b5042b811e6a8ae9e1795984391/BFEEZjrbKN>

³³ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/cb5242b05fd811e79198ffdb108a3753/qDmfXonNcM>

³⁴ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/3e5296b0617411e7b85cfdc787069b42/GwZaqgsoHU>

³⁵ <http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/situacija.aspx>

³⁶ <http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Publikacijos/Attachments/3019/LIETUVOS%20DARBO%20RINKA%202018-09.pdf>

³⁷ https://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Tendencijos_pdf/Darbo%20rinkos%20tendencijos%202018%20I%20p%20usme%20C4%8Dio.pdf

³⁸ <https://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9198274/VMI+administruojam%C5%B3%20nacionalinio+biud%C5%B4+eeto+pajam%C5%B3%20surinkimo+ap%C5%BEvalga+2017+m..pdf/75530ce0-0af9-42a9-ad61-9ff200726b36>

Vertinimas

3 lentelėje yra išdėstyti Vokietijos, JK ir Lietuvos „gerovės tiltų“ programų pagrindiniai komponentai.

Lentelė 3. „Gerovės tiltų“ programų, taikomų Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Lietuvoje, pagrindiniai komponentai

	Vokietija	Jungtinė Karalystė	Lietuva
Programos pavadinimas	Start-up premium	Test-trading scheme	Savarankiško užimtumo rėmimas
Programos tikslas	Mažinti nedarbą ir „šešėlinį“ darbą	Mažinti nedarbą ir skatinti verslumą	Skatinti verslumą tarp t.t. grupių padengiant dalį darbo vietos sukūrimo kainos
Atsakinga institucija	Federalinė darbo agentūra (Bundesagentur für Arbeit, BA)	Įdarbinimo agentūra (Jobcentre Plus)	Užimtumo tarnyba
Reikalavimai	Visi registruoti bedarbiai, arba dirbantys <15val/sav.; 12 iš paskutinių 24 mėn. dirbę ir mokėję nedarbo draudimą	Ilgalaikiai (> 6 mėn. jaunimui (18-24 m.) ir >18 mėn. visiems kitiems) registruoti bedarbiai arba dirbantys <16 val/sav.	Asmenys iki 29 m., t.t. atleistųjų iš darbo grupės, bei darbingo amžiaus neįgalieji
Programos trukmė	Max. 15 mėn.	Max. 8 mėn. I etapas 1 d., II etapas iki 8 sav., III etapas iki 26 sav.	Min. 3 metai.
Išmokos dydis ir trukmė	300 Eur/mėn 6+9 mėnesius	514-531 Eur/sav. ~8 mėnesius	Vienkartinė išmoka darbo vietos įrengimui iki 16 tūkst. Eur
Maksimali išmokos suma vienai darbo vietai sukurti	4,5 tūkst. Eur	~14,4 tūkst. Eur	16 tūkst. Eur
Išmokos paskirtis	Atlyginimui	Atlyginimui	Darbo priemonėms ir patalpoms
Pagalba vystyti verslą	Nėra	Pagalba parengiant verslo planą, prieiga prie mentoriaus dalyvavimo programoje metu ir papildomai 2 metus po to	Nėra
Atsiskaitymai	1 patikrinimas praėjus 6 mėn. nuo išmokų gavimo pradžios. Jei laikomasi verslo plano išmoka pratęsiamą dar 9-iems mėnesiams.	Nuolatinis darbas su prižiūrinčiu verslo konsultantu. Programos pabaigoje privaloma įgyti formalias su specialybe susijusias kvalifikacijas.	Įsteigti verslą per 10 mėn. nuo sutarties pasirašymo ir išlaikyti ne mažiau kaip 36 mėn. Pateikti metinę ataskaitą ir išlaidas pateisinančius dokumentus.
Nesilaikant sąlygų	Išmokos nutraukiamos	Išmokos nutraukiamos	Reikia grąžinti visą išmokėtą sumą su palūkanomis.
Populiarumas	Populiaru. 119 – 147 tūkst. nedarbo išmokų gavėjų kasmet (2007-2010 m.) ³⁹	Nepopuliaru. Viso 9,280 gavėjai (1998 balandis – 2002 rugsėjis)	Nepopuliaru. Vid. ~40 asm./mėn

³⁹ Bernhard, S. and Wolff, J. (2011), 'Förderinstrument im SGB III. Der Gründungszuschuss aus Sicht der Praxis' ['Start-up premium iš praktinės perspektyvos'], *IAB Kurzbericht*, No. 22.

Visose trijose šalyse taikomos priemonės yra administruojamos darbo biržų ir yra skirtos skatinti išmokas gaunančius asmenis kurti savo verslą. Tačiau šiam tikslui skiriamos pinigų sumos ir taikomų priemonių mechanizmai labai skiriasi.

Lietuvoje Užimtumo tarnybos taikoma savarankiško užimtumo rėmimo programa yra traktuojama kaip tiltas iš nedarbo į nuosavą verslą, tačiau ji neturi tam tikrų bruožų, kuriuos turi kitose šalyse taikomos „gerovės tiltų“ programos.

Pirminis Vokietijoje taikomos programos tikslas - „šešėlinio“ darbo tarp nedarbo išmokas gaunančių asmenų mažinimas, o JK programos tikslas – šios grupės verslumo įgūdžių skatinimas. Taigi šia programa Vokietijoje siekiama sumažinti „šešėlį“, o JK siekiama paskatinti ekonomiškai neaktyvius, valstybės išlaikomus asmenis tapti aktyviais pridėtinės vertės kūrėjais ir mokesčių mokėtojais. Abiejų šalių programų antrinis tikslas sutampa – „gerovės tiltais“ siekiama sumažinti nedarbą.

Vokietijoje ir JK „gerovės tiltų“ programos atviros platesniam asmenų ratui nei programa Lietuvoje, tai paaiškina kodėl jos užsienyje sulaukė didesnio populiarumo. Vokietijoje programos aprėptis yra plačiausia - dalyvauti gali visi registruoti bedarbiai arba dirbantys mažiau nei 15 valandų per savaitę. JK programos aprėptis yra kiek siauresnė – joje dalyvauti gali tik *ilgalaikiai* bedarbiai. Lietuvoje taikomos Savarankiško užimtumo rėmimo programos tikslas – suteikus finansavimą paskatinti tam tikrus visuomenės segmentus įsigyti įrangos, įsirengti patalpas ir pradėti verslą. Lietuvoje taikoma programa gali pasinaudoti tik labai ribota grupė asmenų – jaunimas (16-29 m.), t.t. atleistųjų iš darbo grupės, bei darbingo amžiaus vidutinį ar sunkų nedarbingumo lygį turintys neįgalieji. Priežastis, kodėl savarankiškas užimtumas Lietuvoje yra skatinamas tik šiame segmente, nėra nurodoma.

Pastebima, kad Lietuvoje kita programos specifika taip pat skiriasi. Ši Lietuvoje taikoma verslumo skatinimo subsidija padengia išlaidas, skirtas įrengti darbovietai, suremontuoti patalpas ar nusipirkti darbo priemonių. Lietuvoje šia programa pasinaudojęs asmuo, įsikūręs sau darbo vietą pradeda užsiimti individualia veikla, tad automatiškai netenka bedarbio statuso ir su tuo susijusių išmokų. Asmuo turi įrengtą darbo vietą, bet bandant įsitvirtinti versle neturi iš ko išlaikyti savęs. Tuo tarpu tradicinės „gerovės tiltų“ programos darbo vietos įrengimo išlaidų nedengia, jų paskirtis artimesnė nedarbo išmokai. Tad galima teigti, kad Lietuvoje taikoma priemonė yra orientuota į verslo pradžią gamybos sektoriuje, tuo tarpu užsienyje taikoma priemonė yra labiau skirta pradėti verslą paslaugų sektoriuje, kuriam gamybinių įrengimų pirkti ar patalpų nuomoti nuo pat pirmųjų darbų dienų nereikia. Dėl šios priežasties užsienyje taikomos programos darbo vietas sukuria su mažesnėmis investicijomis (maksimali darbo vietos sukūrimo kaina Vokietijoje 4,5 tūkst. Eur; JK 14,4 tūkst. Eur), nei Lietuvoje (max. 16 tūkst. Eur).

Nėra vieningos tvarkos kaip mokamos išmokos „gerovės tiltų“ programose – JK subsidija mokama kartą per savaitę (max. 32 savaites), Vokietijoje kartą per mėnesį (max. 15 mėn.). Tai, kad šiose šalyse išmoka išmokama dalimis, palengvina priežiūrą, kad programos dalyviai laikysis tvarkos ir sumažina riziką, kad verslas nepasiseks ar programa bus piktnaudžiaujama. Lietuvoje visa subsidija yra išmokama vienu kartu

prieš pradėdant verslą, o programos dalyviai įsipareigoja išlaikyti verslą ne mažiau nei 36 mėnesius; neišpildžius įsipareigojimų darbo vietos įrengimo sumą gali tekti grąžinti. Priežastys, dėl ko verslas nutraukiamas, gali būti įvairios – nepasiteisinęs verslo planas, nepaklausus produktas ir t.t. Verslo pradžia yra susijusi su rizika ir tai, kad verslui nepasisėkus subsidiją reikės grąžinti gali paaiškinti kodėl „gerovės tiltų“ programa Lietuvoje nėra populiarė.

Siūlymai

1. Lietuvoje taikoma savarankiško užimtumo rėmimo programa šiuo metu nėra populiarė, nes kompensacija yra suteikiama tik įrangai ar darbo priemonėms įsigyti (gamybai), tuo tarpu kai dauguma naujų verslų – paslaugos. Siūloma priemonės taikymą praplėsti paslaugų sektoriaus verslų skatinimui pagal Vokietijos „Start-up premium“ modelį. Tai galima įgyvendinti apribojant (vienetų prasme) paramą gamybai, kuri nelabai populiarė, tuo pačiu paskirstant daugiau paramos paslaugų sferai, įskaitant darbo užmokesčio elementą, taip kartu išlaikant sąlyginį neutralumą biudžeto prasme ir minimizuojant „gerovės tiltų“ programos kaštus. Taikydama šią paskatų neveikti „šešėlyje“ formą, valstybė turi būti tikra, kad ja nebus piktnaudžiaujama kuriant fiktyvų verslą, todėl svarbu priemonę derinti su kontrolės mechanizmais.
2. Siekiant sumažinti riziką, kad verslo nesėkmės atveju išmoką reikės grąžinti ar subsidija bus piktnaudžiaujama, remiantis gerąją užsienio praktika rekomenduotina „gerovės tiltų“ išmoką mokėti dalimis, ją susiejant su atsiskaitymais už verslo progresą. Išmokėdamos subsidiją dalimis kitos šalys užtikrina, kad programos dalyviai laikysis įsipareigojimų ir finansavimas nesėkmingam ar fiktyviam verslui nebus tęsiamas. Sugriežtinus priežiūrą ir dažniau tikrinant nebelieka poreikio reikalauti subsidijos grąžinimo, kas, sąžiningai verslą kūrusiam ir dėl išorinių priežasčių nesėkmę patyrusiam žmogui neleidžia dar labiau nukentėti. Šie pakeitimai prisidėtų prie programos patrauklumo ir ja pasinaudojančių asmenų skaičiaus didinimo.

